

ACC. N:R M.

14583: 1-17

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: Blekinge Upptecknare: Eric B. Karlsson, Tving
Härad: Nedelstad Berättare: " " " "
Socken: Tving Berättarens yrke: f.d. hem. ägare
Uppteckningsår: 1958 Född år 1880 i Tving

Baskapsskötsel. s. 1-17
(skiss vid. 17.)

M. M. 60

Frågelista 60
Boskapsskötsel

ACC. N:R M. 14583:1.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

I min hemtrakt / Tving / var gängse talesätt, att det kunde hållas en ko pr. har odlad jord samt 1-2 ungdjur, detta antal gäller gårdar med en odlad areal av 10- 12 har, de större gårdar hade ej så många djur pr. har. Å den gård jag är uppfödd kan jag med exakta uppgifter från 1880 talets slut intill 1895 meddela att: odlad areal åker 10 har, ängsslåtter 3 har, skogsmark 30 har, någon tillgång till lövhöstning av ask och sälg, å denna gård kunde födas 8,10 mjölkkor, 1-2 ungdjur, 2 oxar och en häst samt diverse smådjur.

Vid beräkning av foder för vintern togs ängsslåttern i beräkning med 2 lass hö pr vuxit djur, kunde ängsslåttern ej ge så mycket fick tillskott skaffas å den odlade jorden eller genom lövhöstning, den odlade jorden, började nu så sakta få bära grässkördar hos en del bönder. Ängsslåttern visade redan nu tecken på att tröttna och gav ej så mycket hö som tidigare enl. de gamle slåttergubbarnas ytsago.

Vi kan väl fastslå att både odlad jord och slåtteräng fick tillsammans bestämma djurantalet å denna gård. Vid denna tid och på denna gård var det mjölken som eftersträvades i första hand därnäst gödgödseln, blev det mycket mjölk, blev det också mycket gödsel.

NW 60.

Betesplatser.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

2

Vid denna tid utnyttjades skogsmarken som försommarbete, genom att svedjeland ännu pågår i böndernas skogar, / skogen hade ringa värde/kunde gräsväxten bli ganska riklig och blev därför det första betet för alla djuren, det var å denna gård s.k. utmark 3 km. från gården, de mjölkande korna hämtades på tidiga morron, låg inne till midd. då de åter drevs till skogen efter midd. mjölkning.

Efter 1 månad hade betet på utmarken sinat så mycket att de högmjölkande och den nära kalvfärdiga fick stanna hemma i en nära gården liggande beteshage, utmarken bestod av barrskog med inslag av björk och ek, beteshagen vid gården var beväxt med lövskog björk ek och ask något inslag av barrskog, här hade de hemnavarande djuren bete tills ängsslåttern var över och då fick de beta även här. Dragarna fick sitt mesta bete i hemmahagarna då de var i arbete tidvis under sommaren, men sinkor och ungdjur fick stanna i utmarken hela betesgången. Här och nu var gårdens ägor enskild ägendom, något samfält fanns ej sedan 1818 enl. tillgängliga kartor.

Torpägare med 1 ko ~~Kxxxx~~ hade sitt mesta bete längs vägar.

Hästen tjudrades å gädsplan och å öppen gräsplett i trädgården.

På trädan tjudrades fåren före den här omnämnda tidsperioden, men nu användes här endast s.k. halvträda, den besåddes på våren med grönfoder, mest då spergel vilken skördades som grön och blev tillskott till hemmavarande mjölkdjur, trädan skulle brukas före sädesskörden och bredas för höstsäd.

En hage här i orten låg i regel stax intill den odlade jorden i gårdens närhet och bar tecken av att varit odlad i gångna tider helt eller delvis, då odlingen skedde helt för handkraft, den var omgärdad med sten och trädgårdsel, mest sten, och som trädslag förekom ek, asp, björk, ask, bok, hassel någon gran, enar och törne även surapel.

Benämning på betesplatser kunde bli olka, här i mitt hem var det Övre-mark / utmarken / store hagen låg närmast gården, lille hagen åtskilda av en väg, samt slättergerdet eller gärdet, med dessa namn visste gårdens folk var de skulle vara.

Storleken kunde också variera, här var store hagen 2 har och lille hagen 1 har. Som, jag tidigare här omnämnt har dessa beteshagar i äldre tider varit odlade, troligen av nomader som flyttat från plats till plats.

Jag har hört gamla människor, som ej äger mer än en blomstertäppa säga uti hagen. I grannbyn fanns namn såsom oxhagen, hästhagen sjöhagen, åhagen, kalvhagen, kohagen m.fl., de som började med djurnamn tydde på att de brukades just för de djuren, storleken var därtill lämplig och så var alltid en hage väl omgärdad. Jag vill även nämna att i mitt hem fanns en betesmark vid namn fårgatan, detta var ett smalt långt skifte vilket var avsett till fädrev till utmarken på sina ställen ganska breda, på andra ställen bara en ~~körväg~~ skogsväg, men med goda gärdesgårdar rundt omkring.

Slätteräng var ej skogbevuxen, ett och annat lövträd fick växa upp för lövtäckt, allt vad buskar hette röjdes undan utom just sådana plantor som kunde bliva till gagn för djurföda, slätteräng var ojämnheter kring brukad jord samt vattensjuk sank mark, slätteräng kunde vara större och mindre enheter beroende på svårodlad mark intill den odlade, alltså inägor, inuti dylika ängar kunde man spåra tidigare odling av små tegar om lar och mindre.

Såsom betecknande för slätterängen var att den var mycket stenig och i många fall vattensjuk, ojäm^x, gropig. ^x / *Kanterna*

Namn på ängen fanns också, skärvängen, drängagråten, bäckängen kvernängen. Någon gödning av ängen förekom ej vid denna tid, löv och ris räfsades i högar på våren och brändes, askan därefter spreds runt brandstället, denna städning hade det allmänna namnet / risa /

Då ängsbitarna var en fortsättning av den odlade jorden intill hagarna var det hägnad endast mellan äng och hage, ängen betades först då skörden på åkern var intagen och då fick djuren gå i ängen och stubbåkern samtidigt, var där höstsäd intill ängen fick man vakta djuren då ängen betades.

Jag vill här även nämna att i slätterängen växte flera vildaplar dessa hade, av företagssamma ägare ympats med dåtida något ädlare frukt, vilka apclar gav rikligt med frukt i många år under min uppväxttid. Före 1878 hade ängen varit 0,5 har större, men min fader nyodlade en s.k. mad i vars mitt en bäck ringlade sig fram, på grund av dess många krökar var namnet / lusabäcken/, den fick nu en rak sträckning och maden blev ett tillägg till den odlade jorden.

Vid denna tid hade ängens gräsbestånd minskats, svedjebruket upphörde, nu fick bonden ta i tu med att bruka den odlade jorden bättre.

I utmarken gjordes ingenting för att förbättra betet numera tidigare hade ju svedjebränning förnygrat betet, samtidigt som askan gav näring många år framåt, här stod bonden vid en skiljeväg, för närvarande har skogen intet värde, betet blev sämre då ingen bränning fick förekomma, något måste göras för att kunna hålla djurantalet, det gick också för framsynta och duktiga bönder, nya göselmedel och nya härdiga sädessorter kom i handeln, på några år kunde djurantalet komma upp igen t.o.m. utökas, allt för svårskötta odlingar lades ut till bete nära hemmet och så avskévs skogsbetet totalt år 1901 å den gård jag vuxit upp, några år senare kom även grannar efter. Nötkreaturens raser var mångfaldiga, det var blandning, de mest framträdande var gammal svensk rödbrokig uppblandad med svarta och svartvita låglandsraser, även helbruna besättningar förekom, såväl den rödbrokiga som den bruna färgen blev mest omhuldade, de korna var ej så stora som de svarta, men de mjölkade god mjölk och höll sig i gott hull på sämre bete, hornen var ej kraftiga utan lagom som prydnad 15 cm. långa. Förspordes det att någon bonde hade en bra ko inköptes där en kvigkalv, på så sätt förbättrades beståndet.

Namnen på kor i en bondgård gick igen i hela byn det var: Rosa Krona, Löva, Brunkinna, Broka, Hjalma, Sabina, Grimla, Svana, Fjädra, Fröken, Palma, Brunetta, Sköna m.m.. Mjölkmängden mättes i kanor, jag skriver liter. En ko som mjölkade över 15 liter pr. dag och höll denna mängd någon längre tid var det en god ko, en årsmjölkning på 2800 liter. Ett kovärde vid denna tid varierade mycket, en god ko kalvfärdig o normal storlek betalades med 100 & 125 kronor, samma ko till slakt betalades med 60 & 80 kronor.

ETT KOVÄRDE: Ja det ser vi här, men vid denna tid hade bonden ont om kontanter och bytesaffärer gjordes ofta, varan som sådan hade olika värde för olika personer, därför blev det där kovärdet en grund att räkna med, kunde ha olika värde för säljare och köpare.

En nykalvad ko mjölkades 4 ggr. om dygnet, efter en månad 3 ggr. efter 3 månader 2 ggr. under betesdriften mjölkades morron och midd. under vinterutfodring morron och kväll. Den mjölkande plaserade sig höger sida om juvret på en låg pall, torkade juvret väl med en torr handduk tog mjölkbyttan / som var av trä eller koppar / plaserade den mellan knäna fattade en spene i vardera handen kramade uppifrån

och nedåt om spenen växelvis i ^{rask}~~gär~~ takt, var greppet riktigt kom mjölken i kraftiga strålar i byttan. Det var en konst att mjölka och alla kunde inte lära sig, den mjölkande fick ej doppa fingrar i mjölken, så gjordes för att spenen skulle lättare glida i handen, en dylik mjölkare drog uppifrån och ned med spenen i tunggreppet, detta sätt iriterade en del kor vilka då ej släppte mjölken sades det, olika kor var mera känsliga än andra och spenkanalerna var olika öppna.

Här i orten var det vid denna tid ett kvinnogöra att mjölka, såväl som att utfodra kobesättningen, dragarna utfodrades av de manliga på gården, en mjölkerska på större gårdar fick mjölka 10 kor vardera, men på här omnämnda gård mjölkade ej mer än 6 kor i regel de andra var i sin. Å denna och samtliga gårdar i omgivningen mjölkades alltid inomhus. Den gårds storlek jag här omnämner hade ej egen tjur, större gårdar med besättningar på upptill 20- 25 nöt hade alltid tjur och dit sökte sig de mindre besättningarna, betäckningsavgiften erlades kontant med 1,50 kr. Bonden önskade kon skulle kalva då sommarbetet var som bäst, det kunde vara olika i olika gårdar, men så räknade bonden ut den lämpligaste tiden för betäckningen av kon.

Då kon varit hos tjuren hölls den inne ett dygn, det ansågs säkrare att hon blev dräktig då.

Det förekom ej, här i orten, att kalven fick dia kon, kalven fick sin ranson avdelad utav modersmjölken, första tiden 4 ggr. om dagen.

Den fick heta kalv intill 10-12 månaders, så blev det kviga 7-8 månader, nu var betäckningstiden inne om kvigan utvecklats normalt, ko blev den först efter kalvningen.

Här delades uthuslängan, som bestod av en längre byggnad med 2 flyglar på följande sätt, en skiss medföljer, handredskaps- och slöjdbod, 2/ foderrum, 3/ stall, 4/ ladugården. 1/ foderlada, 2/ sädeslada, 3/ loge, 4/ sädeslada. 1/ vagnport, 2/ vedbod. över 1,2,3 och 4 höslindret. I stallet fanns spiltor, med foderkrubbor fram, bak var måkrännan, dörrar till foderkammare ingång och gödselhögen. I ladugården var båsen med måkränna, kalvkättar, fårkätte, ingångsdörr, måkdörr och laddörren, flere fönster, mycket små, med grönt glas.

/ Denna uthusbyggnad uppsattes 1862 och blev mycket förnämligare än vad uthusen var här i orten av tidigare datum/.

* se sid. 17 !

Någon lös drift i fåhuset har ej här förekommit. Djuren var bundna i avskilda bås, bindslen var här av järn och benämndes Klång. Se skissen. I de fåhus djuren var bundna vid ytterväggar var foderhäckar fastsatta i väggen för stråfodret i lagom höj för kohuvudet, på denna tid utfodrades djuren 2 ggr om dagen med skuren halm / hackelse/ halmen skars i trampkista till en längd av 8-10 cm. till varje ko fanns en s.k. balja antingen utav stav eller bräder, i dessa baljor blandades hackelse vatten och mjöl, som bars fram till kohuvudet vid utfodring, då kon ätit upp fick baljan bäras tillbaka till någon bestämd plats till nästa gång.

i min morfars gård var vid denna tid var djuren bundna med träklång med en snodd envidja som gick ut genom väggen med en knut å vidjan utanför, detta bindningssätt var riskabelt, det hade hänt att någon ovet gånge utefter väggen och avhuggit alla knutarna så alla djuren varit lösa då bonden kom ut. Träklave / Klång / såg på många gårdar vid denna tid, det var bågen av ung ek eller vide nackträet av björk, sådana gjordes å gårdens folk som beredskapsarbete om vintern.

Järnklången beställdes hos bysmeden efter samma modell som trätråklången. Oxen var uppbunden med samma klång fast något grövre,

Gödsel udfördes 2 ggr. om dagen morron a kväll, redskapen grep och spade. strömaterialen var halm i goda år, annars mossor, sågspån.

A dessa gårdar hade oxarna sin plats i fähuset fast i en avskild hörna, kalvar i sina kättar, fåren i sin kätte, även hade höns sin bostad i fähuset och då över en kätte. Ladugårdarna var i regel byggda av skiften och stolpar. Kalvarna fick sin utfodring i kätten, där fanns hökrubba, låda för mjöl och övrigt kraftfoder, kätten bestod av stående ribbvirke 1 meter högt, dörr av samma material, flytande föda gavs i / kalbyttan/ den var alltid tillhands i ladugården. Eldstad i fähuset har jag ej hört talas om här i orten. Vid utfodring har jag redan nämnt blandbaljor, en stor träkista benämnd / Mjölurk / stod i foderrummet med mjöl i, en träskoffa för en hand att ta mjöl med, samt / blandkäppen / att röra om med då hackelsenålet skulle givas. På höslindret fanns hökroken med vilken höet drogs ut från lagret, så att det blev löst och handterligt vid inblandning i halm, halm och hö blandades väl om

ett foder / fång/ till en giva morron och kväll under stallfodringen. Korna / mjölkorna / intogs för vinterfodring så snart frosten satte in för allvar omkring den 1 november, oktober var en övergång då djuren fick en del foder inne, men fick gå ut på dagen om marken var bar, ungdjuren, som betade i skogen klarade sig bra tills köld och snö hindrade deras livsföring. Som tidigare omnämnt utfodrades djuren av kvinnfolk, oxarna gav manfolken, i följande ordning: Kl. 5 vårsädeshalm så utgödsling därefter mjölkning kl. 8 blandning, de mindre djuren hö, kl. 9 hö och vintersädeshalm sammanblandat, här i mitt hem odlades foderrötter och dessa fick de i blandningen, det var i huvudsak mjölkorna som fick rotfrukter, som vid denna tid bestod av vita morötter, även kalvarna ett par rötter om kvinnan var givmild.

Nufick det vara frid i ladugården tills kl. 3 dåskulle alla djuren ha vatten, de större släpptes ut till gårdsbrunnen 3 i sänder, då detta var gjort fick de sin blandgiva och hö o halmfoder, utgödsling mjölkning därefter vårsädeshalmfoder för natten kl. halvsju var den dagens djurskötsel slut, hästen fick sin sista giva kl. 8 ca..

Som kraftfoder användes i huvudsak havremjöl, småsäd av råg rå potatis småskurna, vid god skörd. Efter 1896 inköptes / mäsik / från bryggerit i Karlskrona och användes i blandningen, den var av korna mycket begärlig och mjölkade bra med den givan.

Sörpa och bressel känner vi ej till i denna orten. Om vintern 1 månad före kalvningen fick kon bättre foder såsom kraftfoderökning, efter kalvningen ökades kraftfodret och rotgivan mycket. Någon gödboskap förekom ej å dessa jordbruk. Då ett äldre djur försålles var det alltid på hösten och då var kon i gott hull. Enligt bondeberättelser var de mest svåra åren här i bygden 1867-1868-1869 då rådde nöd på foder, då användes gammal takhalm, hackat granris, mossor och allt som kunde uppbringas, men vid den tid jag här beskriver var ej fodernöd hos omtänksamma bönder, de följde växtligheten och avyttrade djur i tid, skaffade fram extra foder genom lövhöstning under sommaren. Vattning skedde en gång om dagen antingen vid gårdsbrunnen eller något rinnandes vatten i gårdens närhet, vid brunnen var s.k. ho eller baljer vari djuren fick dricka. Sommarfähus fanns ej. Ej heller vallsläppning, ej heller märkning.

Koskälla inköptes i järnaffär i staden, den var av plåt, bland djuren var det i regel en som alltid gick segrande ur strider, den kon var stor och kraftig, det såg ut som att de andra djuren såg till denna ko, ägaren bonden iaktog sådant och denna ko fick bära skällan, genom öglan i skällans topp trädde en klång från ladugården och så om halsen på kon. Skulle till äventyrs denna ko av någon anledning få stanna hemma överflyttades skällan på den starkaste av de återstående djuren. Skällan var alltid med på skogsbetet, dels till ledning för de andra djuren och dels till ledning för den som skulle hämta hem djuren, i hemmahagarna bar djuren ingen skälla. Herde och vallhjon hade vi ej.

Btesgången har jag här tidigare berört, i skogen fanns alltid någon sjökant, bäck annars grävdes hålor i en myrkant så att djuren fick dricksvatten. Då djuren gick på skogen och sökte sig ut i kärr och myrar kunde det bli smak i mjölken, men ej i mjölk smör eller kött vad jag hört, det var likaså med större ransoner potatis och rovor, rovor ja under svedjelandstiden odlades ju rovor på svedjan och dessa fick ransoneras försiktigt om ej smak skulle uppstå.

Ännu hade ingen tjudring förekommit av nötboskap, hästar tjudrades ofta. Får var svårt att hålla inom gränserna och därför fick de äldre bland dem helas, det tillgick så att av tyg eller räläder syddes en remsa lagon lång att rätta mellan samma sidas fram och bakben då fåret stod normalt så syddes den om den smala delen av benet detta blev ej något hinder för födanskaffning, men fåret kunde ej hoppa upp på sten eller trädgårdsgårdar. Om en ko var svår emot kamrater eller människor sågades hornspetsarne av. Senare i tiden har tjudring blivit på modet, klövervallar kom till i slutet på 1890 talet här tjudrades högmjölkkande kor på hösten, fick kon gå fritt på klövervall / särskilt späd sådan / kunde hon äta ihjäl sig, därför fick man ransonera klöverbetet tjuderkedjan av järn omkring 4 meter lång är desamma i dag varför beskrivning är onödig här. Vid den tid jag här beskrivet tjudrades hästen någon gång med ett rep fäst i grinman och en nedslagen påle i marken jäms med jordytan. Den storleksbönder jag här talat om lejde ofta bete hos någon storbonde som ej utnyttjade sina betestillgångar emot kontant avgift, för ungdjur och föl 15 kr. i 6 månader

Får lejdes ut till / Låta / d.v.s. den som tog i bete en tacka
med 2 lamm fick på hösten ett av lammen hälften av ullen och hälv-
ten av / Lån / lån det var den korta ullen å ben och under magen.

Utarendering av djur berodde på att bonden hade för många djur
för tillfället, låga priser på kött, torr vår och höstgrödan ej såg
lovande ut. Marknader har ej inverkat på jordbrukets skötsel här
i orten, de djur som såldes gick till slaktare dels i staden och
dels slaktare p landsbygden. kreaturs handel som yrke fanns ej här.

Jag har nu så gott jag kunnat försökt framställa mina minnes-
bilder från angiven tid.

Med hälsningar

Eric B. Karlsson

